

Ibráhím ibn Ja'kúb a placení šátečky – realita či fikce?

Ibrahim ibn Ya'qub and the kerchief money – fact or fiction?

Petr Charvát

Abstrakt

Autor se zabývá interpretací zprávy arabsky píšícího cestovatele Ibráhíma ibn Ja'kúba o placení „šátečky“ v českých zemích šedesátých let 10. století. Na základě přehledu dostupného dokladového materiálu dochází k závěru, že textilních platidel se běžně užívalo na východ od našich hranic, zejména v obchodním podnikání vázaném na tzv. Hedvábnou cestu. Shoda některých dostupných informací s Ibráhímovou zprávou naznačuje, že do českých zemí mohl zvyk přijít právě odtamtud.

Abstract

This is a paper interpreting a reference on the kerchief money in the report by Ibrahim ibn Ya'qub, an Arabophone visitor of the Czech-speaking lands, of the sixties of the 10th century. A comparative study of the use of textile means of payment indicates the frequency of this custom east of our lands, especially along the so-called Silk Road. At least some available historical and archaeological evidence indicates that the “kerchief money” might have come to Bohemia and Moravia from the Silk-Road area.

Klíčová slova: Čechy – raný středověk – Ibráhím ibn Ja'kúb – placení šátečky – obchod
Key words: Bohemia – the Early Middle Ages – Ibrahim ibn Ya'qub – kerchief money – trade

Věnuji tento příspěvek svému prvému učiteli *in rebus archaeologicis* a mistru, k němuž chovám hlubokou úctu a jemuž blahopřeji k významnému životnímu jubileu.

Již velmi dlouho se badatelé zabývají pasáží z textu andaluského cestovatele a diplomata Ibráhíma ibn Ja'kúba, který navštívil české země někdy v šedesátých letech 10. století a zmínil jako zvláštní formu oběživa užívaného ve zdejších obchodě textilní „šátečky“. Uvedme si jeden z posledních překladů příslušné pasáže: „*V zemi Bújima zhotovují se též lehké šátky z tenké tkaniny v podobě sítky, které neslouží k ničemu. Cena těchto je u nich stálá: 10 šátků za jeden kirát (stříbrnou minci, pch). Jimi obchodují a provádějí směnu mezi sebou. To je jejich jmění a hodnota všech věcí, za ně získávají pšenici, mouku, koně, zlato, stříbro a všechno ostatní*“ (Veselý 2003, překlad do češtiny Hrbek 1969; Bartoňková – Večerka 2011, nověji k tématu Žaborski 2008; Bažant – Bažantová – Starn 2010, 13–16). Tyto Ibráhímovy údaje působily a působí našim badatelům rozpaky do té míry, že nejspíše stojí zato zabývat

se celou věcí podrobněji. Pokusme se tedy zjistit, zda máme k tomuto způsobu platebního styku soudobé informace, a zda je třeba tento údaj chápat jako ryze fiktivní, nebo zda s ním lze počítat jako s odrazem dávné skutečnosti.

Celá věc stojí totiž za úvahu také proto, že byl již učiněn pokus doložit Ibráhímova data archeologickým zjištěním. Muž, uložený kolem poloviny 9. století k poslednímu odpočinku v hrobě č. 76/49 na pohřebišti v Uherském Hradišti-Sadech, obdržel totiž na poslední cestu vedle váčku s ocílkou a dvou krátkých nožů také obdélnou destičku ze železa se zaoblenými rohy o rozměrech 50 × 30 × 1, 5 mm. Na destičce se zachovalo původní obalení lněnou, řídce tkanou textilií z lehké gázovité tkaniny v plátěné vazbě s obrubou, která se zachovala díky prosycení korozními produkty železa. Textilie měla mít původně čtvercový tvar o délce strany asi 15 cm. Nález byl interpretován jako doklad předmincovního textilního platidla druhu, o němž hovoří právě Ibráhím (Marešová 1976).

Teoreticky je možno uvažovat o původu textilních platidel v Byzanci, kde hrálo hedvábí velmi důležitou roli. Zdá se to však málo pravděpodobné, neboť v byzantské říši reguloval oběh hedvábí velmi přísný císařský monopol, jak se např. v desátém století přesvědčil italský vyslanec Liutprand Kremonský, jemuž v říši na Bosporu některé jeho nákupy hedvábí císařské úřady zkonfiskovaly (*Martiniani-Reber 1999*, 292, o Liutprandovi *Delouche 1992*, 130). Byzantské hedvábí tedy nepředstavovalo obchodní zboží, nýbrž vysoce ceněný statutární symbol, jehož užití se řídilo nikoli zřeteli obchodními, nýbrž rozhodnutími císařského dvora.

Stůčky hedvábných tkanin se však jako platební prostředky používaly zejména v Číně, a to už od 4.–3. století př. n. l. a poté v průběhu celého prvního tisíciletí občanského letopočtu. Máme dokonce k dispozici konkrétní nálezy s měřitelnými rozměry o šířkách mezi 36 a 51 cm (např. z Loulanu, *Riboud 1991*, 291). Funkci oficiálního směnného ekvivalentu tu dokládají nápisy tuší na okrajových částech stůček. Informace o tom podává *K. Riboud (1991, 294)*: „*Království Jen-tch'eng, stůček hedvábí z K'ang-fou: šíře 2 stopy 2 palce [= 50, 38 cm], délka 40 stop [= 9,16 m], váha 25 uncí [= 377,5 g], cena 618 mincí.*“

V průběhu dravého mocenského nástupu čínské dynastie Tchang (618–907) v sedmém a osmém století financovali její vládci expanzi na západ především prodejem hedvábí. Podle údajů z doby kolem roku 750 sestávaly tchangské státní příjmy z 55 % ze zisku z prodeje hedvábných a konopných látek, z 35 % ze zisku z prodeje obilí a z 9 % z příjmů v hotovosti. Z této sumy vynakládala v první polovině osmého století čínská státní správa 20 % příjmu z prodeje hedvábí, což činilo asi 5 milionů kusů látky ročně, na ovládnutí západních krajů (*De la Vaissière 2002*, 172). Tento systém se v šedesátých letech 8. století zhroutil a textilní výrobu nadále provozovaly pouze regionální a místní závody. Až do čtyřicátých let 9. století zásobovali čínští výrobci spotřebitele v chanátu ujugurském, ležícím na západ od čínských hranic, a poté se obchod hedvábím přesunul především na trasy námořní (*De la Vaissière 2002*, 174). Textilními formami směnného ekvivalentu v raně středověké Číně se zabývají i další badatelé (*Deng 1999*, 94; *Riboud 1991*, 290; *Thierry 1993*, 134).

Zřejmě právě snaha správy tchangského impéria používat při výplatách žoldníků verbovaných z nomádských skupin stůčky hedvábí, hovoří se o rolích 54 cm širokých a až 12 m dlouhých (*Di Cosmo 1999*, 256), vyústila v převzetí textilních platidel kočovnými etniky euroasijského stepního pásu. Nejprve se o tom dozvídáme u již zmíněných Ujgurů, jejichž chovatelé prodávali čínské armádě koně za hedvábí, a to v ceně 38–40 stůček za jedno zvíře (*De la Vaissière 2002*, 309; o ujugurském chanátu tamtéž,

306–317, a nyní též *Vasyutin 2015*, 405–414). Pro vnitřní směnu užívali však ujugurští obchodníci látek vlněných, nebarvených či barvených na červenou (*De la Vaissière 2002*, 322), takže nelze vyloučit, že to byli právě oni, kdo zavedli do užívání textilní platidla z běžných tkanin.

O užívání textilních platidel na západ od Číny v oblasti vnitřní Asie slyšíme již v době dosti rané. Při muslimském záboru obchodního střediska Pajkent 60 km jihozápadně Buchary v Uzbekistánu na počátku 8. století zaznamenal kronikář pokus jednoho z tamních bohatých občanů vykoupit se ze zajetí za 5000 kusů čínského hedvábí, což se zhruba rovnalo milionu dirhamů. Dospíváme tak k ceně 200 dirhamů za kus hedvábí, dvakrát tolik než za šaty z brokátu (*De la Vaissière 2002*, 264, 267). Také zde sloužily hedvábné textilie jako oběživo; víme, že v hedvábných stůčkách vyplácel své muže v letech 738–739 turecký velitel Kürsül, který tehdy operoval v Sogdu, kraji mezi řekami Amudarja (= Oxus) a Syrdarja (= Jaxartes; *De la Vaissière 2002*, 268). Hedvábné stůčky však sloužily i jako obchodní zboží: v čínském Dunhuangu stál kolem poloviny 8. století stůček surového hedvábí 14, 4 stříbrných mincí, kdežto v uzbeckém Samarkandu tehdy 28 stříbrných dirhamů; jeho cena se tak zdvojnásobila, což ukazuje lukrativnost tohoto obchodního artiklu (*De la Vaissière 2002*, 267).

Takto dospíváme k závěru, že užití textilu jako platidla znaly v raném středověku jak národy Číny, tak i kočovné pastevecké skupiny euroasijského stepního pásu. Zvyk vzešel patrně z oběhu látek čínského původu, zejména hedvábí, ale již z vnitřní Asie známe i užití méně honosných tkanin jako textilního směnného ekvivalentu (Ujguři).

Velmi cenný materiál k naší otázce poskytly nálezy z pohřebiště 8.–9. století Moščevaja Balka na severozápadním Kavkaze. Díky poloze naleziště pod skalním převisem, která je ochránila před srážkami, a jeho vysokohorské poloze, v níž se nedaří mikroorganismům, se tu zachovala řada předmětů pohřební výbavy i z organických hmot včetně textilu (*Ijerusalimskaja 2012*). Mezi zdejšími látkami čínského původu pak zaujaly jemné, řídké tkané „ubrousky“, (též) z hedvábné gázy, užívané k zabalení potravy, kterou tu dostávali nebožtíci na poslední cestu. Autorka publikace zmiňuje podobné nálezy z řady kavkazských lokalit včetně pohřebiště v Chasautu, a uvádí, že jsou si podobné i rozměry. Ty činily na Moščevoj Balce obvykle 36 (37) × 20 (21) cm; *Anna Ijerusalimskaja (2012, 163, Ill. 95)* ilustruje konkrétní příklad o rozměrech 20 × 36 cm, ten je ovšem sešit ze dvou obdélníkových kusů o rozměrech 18 × 20 cm, s nimiž se dostáváme do blízkosti exempláře z Uherského Hradiště-Sadů. Autorka má za to, že se vyvážely z Číny, a to jako hotové výrobky; nebyly tedy stři-

ženy na místě z čínských látek. Ve velmi podobných rozměrech je totiž známe i z Dunhuangu a z votivních darů japonských císařů 8. století v Šósóinu, pokladnici jednoho z chrámů v Naře (*Ijerusalimskaja 2012*, 116–118, 163, Ill. 95). Stojí za povšimnutí, že tyto „ubrousky“ tu pocházejí z hrobů právě tak, jako nález z Uherského Hradiště-Sadů.

Konečně nejzápadnější doklad našeho obyčej je známe z dějin Krymu. V šesté kapitole spisu „De administrando imperio“ popisuje byzantský císař 10. století Konstantin VII. Porfyrogennétos zvyky jednoho z pečeněžských kmenů obchodujících s obyvateli Chersonu (*Moravcsik ed. 1985*). Ti si kočovníky i najímali na různé práce a vypláceli jim odměny také v textiliích (*purple cloth, ribbons, loosely woven cloths, gold brocade, pepper, or scarlet or "Parthian leather"*: *Moravcsik ed. 1985*, DAI 6, 53; *Jakobson 1959*, 59–60). Krym představuje obecně západní okraj rozšíření artefaktů putujících po Hedvábné cestě (k tomu *Bemmann – Schmauder eds. 2015*, zvl. *Brosseder 2015*).

Na závěr tedy konstatujeme, že jsme se nedostali ani o krok blíž k ověření spolehlivosti zprávy Ibráhíma ibn Jak'kúba o placení šátečky v raně středověkých Čechách. Zato jsme se přesvědčili, že na východ od našich hranic představovalo užití textilních plátnidel v obchodních transakcích raného středověku vcelku běžnou praxi, rozšířenou zejména v krajích napojených na euroasijskou obchodní dálnici, známou jako Hedvábná cesta. Textilní „ubrousky“ standardních rozměrů, tkané z řídké hedvábné gázy a známé z historických i archeologických pramenů, obíhaly na rozsáhlém prostoru od Číny až po Kavkaz a patrně i Krym. Vzhledem k tomu, že styky kavkazských oblastí a českých zemí v raném středověku lze dokumentovat (*Měřínský 2002*, 441–445; *Klanica 2006*, 97–99: Prušánky hrob P-2, náušnice s dutými kuličkami nad ovoidem a unikátní terčovitá spona, jaké se vyskytují až v Malé Asii a Předkavkazí; *Kubálek – Stolz – Sasková – Vaněk 2008*, muž s částečným haplotypem Y-chromozomu, haploskupina G2, neobvyklejší na Kavkazu, v Malé Asii, na Íránské vysočině), je zřejmě možno uvažovat o Ibráhímových „šátečcích“ – pokud byly realitou, což se zdá možné – jako o dokladu napojení českých zemí na obchodní dění na Hedvábné cestě.

Poděkování

Tento text je výstupem projektu č. SGS-2014-066 Grantové agentury Západočeské university v Plzni. Některé uvedené otázky jsem mohl vyřešit díky svému pobytu na Ecole Pratique des Hautes Etudes (Section des Sciences Historiques and Philologiques) v Paříži, kde jsem v zimních měsících roku 2008 vyučoval kurs s názvem Les voies du commerce avec l'Orient, les trouvailles de

monnaies islamiques et la naissance de l'étatisme chez les Slaves occidentaux au Haut Moyen Âge. Tento můj pobyt by se nemohl uskutečnit bez aktivní podpory a pomoci mého učeného přítele a kolegy Ludvika Kaluse, dnes emeritního profesora arabských studií na Université de Paris – Sorbonne IV, kterému za vše upřímně děkuji.

Summary

Ibrahim ibn Ya'qub, an Arabophone traveller from Andalusia, refers in his report on the visit of Czech-speaking lands in the sixties of the 10th century to the use of “kerchief money”, used for the acquisition of common everyday goods. Both historical and archaeological evidence available indicates that the use of textile as means of payment can be documented especially along the Silk Road, from China to the Crimea. Coincidences of both historical and archaeological evidence (for instance, the Caucasian burial site of Moshchevaya Balka) point to the conclusion that Ibrahim's data may reflect past reality, and that this custom might have come to the Czech-speaking lands from the Silk-Road area.

Literatura

- Bartoňková, D. – Večerka, R. (edd.) 2011: Magnae Moraviae Fontes Historici III: Epistolae, textus. Praha.*
- Bažant, J. – Bažantová, N. – Starn, F. (edd.) 2010: The Czech Reader: History, Culture, Politics [online]. Durham and London: Duke University Press, 2010, s. 1 [citováno 2. 9. 2015]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=Io3OOetMBMcC&pg=PA1&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false.*
- Bemmann, J. – Schmauder, M. (eds.) 2015: Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennium CE. Bonn Contributions to Asian Archaeology. vol. 7.*
- Brosseder, U. 2015: A study on the complexity and dynamics of interaction and Exchange in Late Iron Age Eurasia. In: J. Bemmann – M. Schmauder (eds.): Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennium CE 2015. Bonn Contributions to Asian Archaeology vol. 7, 199–332.*
- De la Vaissière, E. 2002: Histoire des marchands sogdiens. Paris.*
- Delouche, F. (ed.) 1992: Histoire de l'Europe. Paris.*
- Deng, X. 1999: Women in Turfan During the Sixth to Eighth Centuries: A Look at Their Activities Outside the Home. The Journal of Asian Studies 58/1, 85–103.*
- Di Cosmo, N. 1999: New Directions in Inner Asian History: A Review Article. Journal of the Economic and Social History of the Orient 42/2, 247–263.*
- Hrbek, I. 1969: Fontes Arabici. In: D. Bartoňková – L. Havlík – I. Hrbek – J. Ludvíkovský – R. Večerka et al. (edd.): Magnae Moraviae Fontes Historici III. Opera universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philologica 104, 326–433.*
- Ijerusalimskaja, A. A. 2012: Moščevojaja Balka. Neobyčnyj archeologičeskij pamjatnik na Severokavkazskom šol'kovom puti. Sankt Peterburg.*
- Jakobson, A. L. 1959: Očerki istorii Chersona v V–X vv. In: Rannesrednevekovyj Chersones – Očerki istorii materialnoj kultury. Materialy i issledovanija po archeologii 63, 17–66.*

- Klanica, Ž. 2006:* Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště, díl I. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 28.
- Kubálek, P. – Stolz, D. – Sasková, L. – Vaněk, D. 2008:* Blízkovýchodní haplotyp u pohřbu mladého muže s rozštěpem lebky z raně středověkého pohřebiště na Tetíně. *Archeologie ve středních Čechách* 12/2, 645–650.
- Marešová, K. 1976:* Nález předmincovního platidla na slovanském pohřebišti v Uherském Hradišti-Sadech. *Časopis Moravského Muzea – Vědy společenské* 61/2, 31–36.
- Martiniani-Reber, M. 1999:* Textures et textiles des églises romanes au haut Moyen Âge d'après le Liber Pontificalis. *Mélanges de l'École française de Rome – Moyen Âge* 3/1, 289–305.
- Měřínský, Ž. 2002:* České země od Příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.
- Moravcsik, G. (ed.) 1985:* Constantine Porphyrogenitus. De administrando imperio. English translation by R. J. H. Jenkins. *Corpus fontium historiae byzantinae* vol. I. Washington. [citováno 1. 9. 2015]. Dostupné z: <http://homepage.univie.ac.at/ilja.steffelbauer/DAI.pdf>.
- Riboud, K. 1991:* Deux documents écrits sur soie datant de la dynastie Han. In: P. Bernard – F. Grenet (edd.): *Histoire et cultes de l'Asie centrale préislamique. Actes du Colloque international du CNRS, Paris 22–28 novembre 1988*. Paris, 289–294.
- Thierry, F. 1993:* Sur les monnaies sassanides trouvés en Chine. In: R. Gyselen (ed.): *Circulation des monnaies, des marchandises et des biens. Res Orientales V. Bures-sur-Yvette*, 89–139.
- Vasyutin, S. A. 2015:* The model of the political transformation of the Da Liao as an alternative to the evolution of the structures of authority in the early medieval pastoral empires of Mongolia. In: J. Bemmman – M. Schmauder (eds.): *Complexity of interaction along the Eurasian steppe zone in the first millennium CE 2015. Bonn Contributions to Asian Archaeology. vol. 7*, 391–435.
- Veselý, Ž. 2003:* Dějiny českého státu v dokumentech. Praha.
- Żaborski, A. (ed.) 2008:* Ibrahim ibn Jakub i Tadeusz Kowalski w sześćdziesiątą rocznicę edycji. In: *Materiały z konferencji naukowej. Kraków 10 maja 2006 r. Kraków*.

prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.
Žápadočeská univerzita v Plzni,
Katedra blízkovýchodních studií
E-mail: pcharvat@kbs.zcu.cz
Univerzita Karlova,
Katedra dějin a didaktiky dějepisu
E-mail: charvat@pedf.cuni.cz